

Pagrindiniai klausimai:

■ **Kaip suprantamas ugdymo individualizavimas ir diferencijavimas?**

■ **Kaip ugdymo diferencijavimas susijęs su mokinių mokymosi pasiekimais?**

■ **Koks kelias nuo idėjos iki profiliavimo?**

■ **Kuo pakeistas profilinis mokymas?**

■ **Ką rodo mokyklų išorinio vertinimo rezultatai?**

■ **Kaip ugdymas diferencijuojamas ir individualizuojamas kitose Europos šalyse?**

NUO UGDYMO PROFILIAVIMO IKI ŠIUOLAIKINIO INDIVIDUALIZAVIMO

Mokykla gali būti humaniška, atlikti savo ugdomouosius uždavinius tik tuo atveju, jei ji praktiškai, o ne deklaratyviai remsis įgimtomis vaiko galiomis, jas plėtos, sudarys galimybes sėkmingai lavintis skirtingų sugebėjimų, interesų ir polinkių mokiniams. Mokinių fizinės ir intelektualinės galimybės yra skirtingos iš prigimties, ir mokiniai turi būti mokomi pagal savo pajėgas, todėl ugdymo, ypač mokymo, turinys negali būti visiems vienodas. Jis diferencijuojamas ir, pagal galimybes, individualizuojamas (Tautinės mokyklos koncepcija, 1988).

Idėja profiliuoti Lietuvos mokyklos ugdymo turinį, atsisakant unifikuotos sovietinės mokyklos sistemos, prisimenant tarpukario Lietuvos gimnazijų profiliavimo patirtį ir išanalizavus Vakarų Europos valstybių patirtį, kilo iš švietimo demokratiškumo ir humaniškumo principų: profiliavimu realizuojama asmens teisė gauti jo polinkius ir galimybes atitinkantį išsilavinimą; pasirinkimo laisvė, kaip būtina sąmoningo apsisprendimo ir atsakomybės už daromus sprendimus sąlyga; teisė gauti reikšmingą ir reikalingą besimokančiajam ugdymo turinį.

2000 m. buvo žengtas reikšmingas žingsnis ugdymo reformos link ir įdiegtas profilinis mokymas, kurio tikslas buvo padėti mokiniui pasirinkti tinkamiausią, polinkius, interesus ir gabumus atitinkantį ugdymosi kelią, didinti mokymosi motyvaciją, apgalvotai rinktis būsimąją profesiją; optimizuoti mokymosi krūvį, mažinti atotrūkį tarp akademinės bendrojo ugdymo ir profesinio mokymo krypčių.

Siekiant labiau atsižvelgti į mokinių poreikius, gebėjimus ir interesus, 2006 m. profilinis mokymas pakeistas lankstesne ugdymo sistema, teikiančia galimybę besimokančiajam laisviau formuoti individualų ugdymo planą pagal savo gebėjimus, interesus ir lūkesčius. 2006 m. patvirtintoje „Bendrojo lavinimo ugdymo turinio formavimo, įgyvendinimo, vertinimo ir atnaujinimo strategijoje“ pabrėžtas aiškus principas, kad ugdymo turinys diferencijuojamas ir individualizuojamas – pritaikomas mokinių amžiaus tarpsniams, turimai patirčiai, gebėjimų lygiui, mokymosi stiliams.

Ugdymo diferencijavimo ir individualizavimo principą įtvirtina ir 2011 m. Švietimo įstatymo nuostata „Mokiniui suteikiama galimybė pagal gebėjimus ir polinkius rinktis švietimo programas, skirtingus jų variantus, švietimo programų modulius, dalykų kursų programas. Mokinys taip pat renkasi švietimo programą vykdančią mokyklą, kitą švietimo teikėją, mokymosi formą.“

Tiek profilinio mokymo įdiegimas, tiek perėjimas prie didesnio ugdymo individualizavimo buvo strateginiai ugdymo politikos pokyčiai. Švietimo sistemoje jie gali sėkmingai įsitvirtinti tik tuo atveju, kai juos įgyvendina mokykla. Bendrojo ugdymo mokyklų išorinio vertinimo duomenys rodo, kad diferencijavimas yra problemiškausia mokyklos veiklos sritis.

Kitose Europos šalyse taip pat ieškoma, kaip ugdymą geriau pritaikyti individualiems mokinių skirtumams. Įvairiose šalyse ugdymas diferencijuojamas ir individualizuojamas įvairiai: pasirenkami ne tik dalykai, bet ir mokymosi kryptis (labiau akademinė ar praktinė), platesnė ar siauresnė specializacija (arba šaka, tipas, profilis – vadinama įvairiai). Kai kuriose šalyse (pavyzdžiui, Nyderlanduose, Vokietijoje) mokymosi kryptį tenka rinktis jau 10–12 metų mokiniams (tačiau yra galimybė vėliau pereiti į kitą).

PISA tyrimai rodo, kad ne visada diferencijavimas padeda pasiekti geresnius švietimo rezultatus. Pavyzdžiui, šalyse, kur mokymosi kryptį tenka rinktis jaunesniame amžiuje, mokinių pasiekimų lygis nėra aukštesnis, tačiau jie labiau priklauso nuo socialinių ekonominių veiksnių (tai rodo didesnę socialinę nelygybę).

KAIP SUPRANTAMAS UGDYMO INDIVIDUALIZAVIMAS IR DIFERENCIJAVIMAS?

*Švietimo sėkmė priklauso nuo mokymo pritaikymo daugumos mokinių individualiems skirtumams.
Kinų mokslo traktatas, IV a. pr. Kr., Yeuzheng*

Žmonės yra skirtingi – į tai būtina atsižvelgti organizuojant ugdymo procesą, siekiant mokymosi tikslų. Individualizuotas ugdymas – tai pripažinimas, kad mokiniai yra skirtingi ir skirtingais būdais pasiekia geriausius rezultatus, kad jie mokosi ir patirties įgauna ne tik per pamokas, bet ir namuose, neformalioje veikloje. Individualizavimas didina mokinių mokymosi motyvaciją, pasitikėjimą ir savigarbą, yra būtina sąlyga kompetencijoms ugdyti. Nereikėtų pamiršti ir to, kad individualizuotas ugdymas yra sėkmingas tik tuo atveju, jei apima visą ugdymo procesą.

„Individualizavimas“, „diferencijavimas“, „personalizavimas“ dabar labai populiarūs žodžiai švietimo kontekste (Lietuvoje personalizuoto ugdymo sąvoka vartojama rečiau), tačiau nėra visuotinai sutariama, ką iš tikrųjų jie reiškia. Plačiai paplitusi nuomonė, kad kiekvienas jų yra mokymo ir mokymosi modelio „vienas dydis tinka visiems“ alternatyva.

Kalbant apie ugdymo individualizavimą ir diferencijavimą, visada galvojama apie ugdymo pritaikymą mokinių skirtybėms. Taigi individualizavimas ir diferencijavimas yra labai susiję, tačiau netapatūs dalykai. Aptariant ugdomosios veiklos būdus, **individualizavimu** vadinama veikla, kai atsižvelgiama į individualius mokinių skirtumus ir ugdymas pritaikomas

konkrečiam mokiniui, skiriamos individualios užduotys (vieno asmens mokymas, pavyzdžiui, muzikos mokykloje arba mokant specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius vaikus, vadinamas individualiuoju mokymu). Mokymo tikslai yra tokie pat visiems mokiniams, bet mokinys mokymo medžiagą gali išmokti tokiu greičiu, koks jam įmanomas.

Diferencijavimas – ugdymo pritaikymas mokinių grupei. Žvelgiant plačiau, individualizavimas yra laikomas ugdymo siekiu, o diferencijavimas – vienu iš būdų tą siekį įgyvendinti. Kitaip tariant, diferencijuojant ugdymą tam tikroje grupėje siekiama sudaryti palankesnes sąlygas skleisti individualioms ugdytinio asmenybės galioms.

Personalizavimas reiškia tokį mokymą, kuris pritaikytas mokymosi pasirinkimams ir mokinių specifiniams poreikiams. Aplinkoje, kuri yra visiškai personalizuota, mokymosi tikslai ir turinys, taip pat kaip ir metodai ir tempas, gali įvairuoti (taigi personalizavimas apima diferencijavimą ir individualizavimą).

Įvairūs mokslininkai diferencijuotą mokymą apibrėžia savaip, tačiau visoms sampratoms ir apibrėžimams bendras yra siekis palaikyti kiekvieno mokinio individualumą ir sudaryti jam sąlygas mokytis pagal jo galias:

L. Jovaiša	Diferencijuotasis mokymas – mokymo sistema, kai mokiniai suskirstomi vienalytėmis grupėmis pagal gabumus, pažangumo laipsnį arba pagal polinkius ir interesus atskirose mokyklose (arba toje pačioje mokykloje ar klasėje) siekiant plėtoti jų individualybės galias.
J. Laužikas	Mokymo individualizavimu būtų tiksliau vadinti tokius atvejus, kai mokiniams duodamos individualios užduotys. Skirstant mokinius į grupes ir mokymą organizuojant grupėmis, vykdomas diferencijuotas mokymas. Svarbiausi diferencijavimo uždaviniai: pažinti mokinio individualiąsias savybes; turėti tinkamų šaltinių ir medžiagos individualiai ir savarankiškai mokinių veiklai; taikyti individualios veiklos formas.
R. M. Felder, B. A. Soloman	Diferencijuotas mokymas yra puikus būdas užtikrinti, kad mokiniai mokytųsi jiems tinkamu tempu ir stiliumi, pagal intelekto lygį ir mokymosi gebėjimus. Mokant diferencijuotai turėtų būti teikiama turtinga ir įdomi dalyko turinio medžiaga, kuri mokinio galias ir interesus atitinka labiau nei amžių.
C. Tomlinson	Mokant diferencijuotai vadovaujamasi požiūriu, kad būtinas aukštos kokybės mokymo planas ir dėmesys mokinių skirtybėms.
J. D. Clare	Diferencijavimas yra teisė, o ne mokymo strategija. Tai yra kiekvieno mokinio teisė būti mokomam specialiai jo individualiems mokymosi poreikiams pritaikytu būdu.
G. Petty	Diferencijavimas yra procesas, kuris pritaikomas mokinių skirtumams taip, kad kiekvienas mokinys turi geriausias galimybes mokytis. Diferencijavimas nėra naujas būdas, geri mokytojai visada jį taikydavo. Tačiau dabar jis skamba kaip nauja mokytojų vaidmens koncepcija. Anksčiau mokėme kursus, klases ir subjektus. Dabar mokome individus. Anksčiau ugdymas buvo kaip sietas. Silpnesni mokiniai buvo „atsijojami“ ir palikdavo mokyklą – išeidavo dirbti, o gabūs mokiniai pereidavo į kitą lygį. Paliekantieji mokyklą buvo suplanuoti ir laikomi ne neišvengiamu, bet pageidaujamu reiškiniu. Bet dabar ugdymas yra kaip kopėčios, ir reikia tikėtis, kad kiekvienas besimokantysis galės jomis užlipti tokiu greičiu ir taip aukštai, kiek jis gali.

Ugdymas gali būti diferencijuojamas įvairiai: kuriant diferencijuotą bendrojo ugdymo mokyklų sistemą, suteikiant galimybę rinktis mokymosi kryptį, dalykus, kuriant skirtingos apimties ir sudėtingumo dalyko programas ir kt. Kuo labiau ugdymas diferencijuojamas švietimo sistemos, mokyklos lygmeniu, tuo labiau vienalytės yra mokinių klasės, t. y. vienoje klasėje mokosi panašių interesų, gebėjimų ar pagal kitus požymius panašūs mokiniai. Tačiau jie panašūs tik kai kuriomis savybėmis, o kitomis skiriasi (pavyzdžiui,

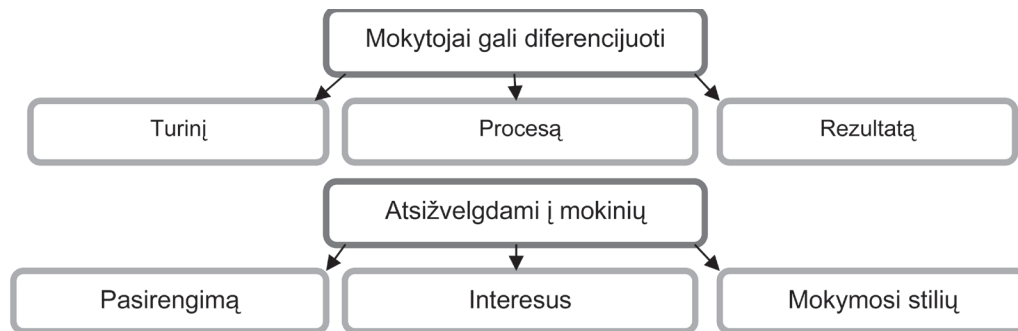
mokinius sieja bendri polinkiai, tačiau skiriasi jų mokymosi tempas, stiliumi). Todėl netgi sistemose, kuriose mokiniai pasiskirsto į srautus pagal interesus, gebėjimus ir kt. (o kur nepasiskirsto – juo labiau), itin svarbus ugdymo diferencijavimas klasės lygmeniu.

Mokiniai skiriasi turima patirtimi, motyvacija, interesais, siekais, gebėjimais, mokymosi stiliumi, pasiekimų lygiu ir kt., tai lemia skirtingus jų mokymosi poreikius. Diferencijuotas

mokymas sutelktas į tris komponentus: ugdymo turinį, procesą ir rezultatą (žr. 1 pav.). Be to, mokytojai atsižvelgia į mokinių patirtį, interesus, mokymosi stilių. Mokytojas gali diferencijuoti ugdymo turinį, pateikdamas įvairią mokymo medžiagą pagal skirtingus mokinių gebėjimus įvairių pakopų

programose. Mokytojai gali pasiūlyti būdus, kuriais mokiniai nori ir gali mokytis, ir temas, kurias mokiniai renka. Tai, ko ir kiek mokinys išmoko, parodo, ar jis gavo reikiamą informaciją tuo būdu, kurį pasirinko.

1 pav. Diferencijuotas mokymas klasėje (pagal C. A. Tomlinson)

Diferencijuotas ugdymas kompensuoja brendimo, mokymosi tempo netolygumus, atsirandančius mokinių amžiumi grįstoje vertikalaus skirstymo klasėmis sistemoje. Nors mokiniai yra skirtingi, patyręs mokytojas klasėje gali išvystyti ir požymių, pagal kuriuos jie gali būti sutelkti į tam tikras grupes, pavyzdžiui, bendraminčių, pagal pasiekimų lygį ir kt. Mokytojai gali parinkti įvairaus sunkumo mokymosi veiklas ir mokymo medžiagą pagal mokinių pasirengimo lygį; temas pagal mokinių interesus ir mokinių pasirinktą mokymosi ar saviraiškos būdą. Vienas iš diferencijavimo būdų yra mokinių skirstymas į grupes tam tikriems tikslams pasiekti (pavyzdžiui: pasiekimų skirtumams mažinti, gabumams plėtoti, įvairioms mokymosi strategijoms įgyvendinti), tam tikroms veikloms atlikti (projektiniai, tiriamieji mokinių darbai, darbo grupės). Vienas iš svarbių individualizavimo rezultatų yra tai, kad mokiniai jaučiasi daug geriau, jei mokytojai iš tikrųjų supranta jų poreikius. Žinojimas, kad jais rūpinamasi, didina mokymosi motyvaciją.

2013 m. bendrojo ugdymo planuose ugdymo diferencijavimas apibrėžiamas kaip ugdymo tikslų, uždavinių, mokymo ir mokymosi turinio, metodų, mokymo(si) priemonių, mokymosi aplinkos, vertinimo pritaikymas mokinių skirtybėms. Jo tikslas – sudaryti sąlygas kiekvienam mokiniui sėkmingiau mokytis.

Diferencijuotas mokymas – tai didaktinis procesas, kuriuo siekiama įgalinti kiekvieną mokyti pagal jo interesus, poreikius ir gebėjimus. **Diferencijuotas mokymasis** – tai kiekvieno besimokančiojo pasirinkta jam būdinga jo intelektą ir patirtį atitinkanti proto veikla, per kurią ieškojimo ir sąveikos su aplinka procese konstruojamas naujas savęs paties ir pasaulio supratimas. Tokio mokymosi metu vyksta individualių asmenybės gebėjimų kaita ir plėtra, teikianti galimybę kiekvienam teisingai save vertinti, mokytis išmoktuoju būdu, rinktis tai, ko labiausiai reikia harmoningam jo vystymuisi, dirbti bendradarbiaujant komandoje, siekti aukštesnės gyvenimo kokybės, tenkinant savo poreikius.

Individualizuotas mokymas prisideda prie teisingumo ir efektyvumo. Teisingumas įtvirtinamas per mažinamus pasiekimų skirtumus, atsižvelgimą į mokinių grupių poreikius, žemesnio socialinio ekonominio statuso šeimų mokinių rėmimą, teikiamą paramą kiekvienam vaikui siekiant minimalaus raštingumo. Efektyvumas užtikrinamas per kiekvieno vaiko motyvacijos skatinimą, maksimalią kiekvieno vaiko pažangą, atsižvelgimą į skirtingus mokymosi stilius, sudaromas galimybes atsiskleisti gabiesiems.

NUO IDĖJOS PRIE PROFILIAVIMO

Dar prieš atkuriant Lietuvos nepriklausomybę pradėta galvoti apie mokinių mokymosi krūvio optimizavimą, ugdymo turinio ir ugdymo proceso diferencijavimą. Išstudijavus tarpukario Lietuvos ir demokratinių pasaulio šalių švietimo praktiką, apsispręsta: pagrindinėje mokykloje mokymą diferencijuoti užduočių lygmeniu pagal mokinių gebėjimus, vidurinės mo-

kyklos baigiamojoje pakopoje – pagal mokinių galimybes, poreikius ir norus, siūlyti jiems įvairius mokymosi būdus ir dalykų programas. Taip buvo pradėta rengti įgyvendinti profilinį mokymą. Šią švietimo kryptį palaikė tiek mokslininkai, tiek pedagogai.

Profilinis mokymas – viena iš diferencijuoto ugdymo formų. Jo esmė yra mokymo diferencijavimas atsižvelgiant į mokinių siekius, polinkius, gebėjimus, sudarant jiems galimybes rinktis mokymosi kryptį atitinkančius dalykus ir skirtingus jų kursus. Jis įgyvendinamas mokinius suskirsčius į gana pastovias grupes pagal jų siekius ir pajėgumą. Sudaryta grupė mokosi vieno ar kito dalyko pagal vieną iš kelių alternatyvių įvairaus sudėtingumo programų, kurios tarpusavyje skiriasi tikslais, turiniu, mokymo metodais ir pasiekimų reikalavimais. Kai kurie dalykai gali būti iš viso nedėstomi.

1988 m.	Profiliavimo idėja Lietuvos Tautinės mokyklos koncepcijoje
1990–1991 m. m.	Sustiprintas dalykų mokymas pagal specialiai parengtas programas. Parengti eksperimentiniai dviejų profilių planai
1991–1992 m. m.	Pirmosios profiline klasės, į kurias priimami ne visi, mokiniai atrenkami pagal mokymosi rezultatus. Profiliavimo idėja aptariama toliau
1993–1994 m. m.	Pradedama diferencijuoti nuo 7–8 klasės, didesnis diferencijavimas 9–10 klasėse. Išlieka sustiprintas mokymas, profiliavimas, mokymosi lygiai (pagrindinis B ir sustiprintas A)
1996 m.	Sprendimas dėl profiline mokymo modelio sukūrimo
1998 m.	Švietimo ir mokslo ministerijos kolegija paskelbia profiline vidurinio mokslo įdiegimą vienu iš prioritetinių švietimo reformos antrojo etapo darbų. Patvirtinti profiline mokymo modelis ir profiline mokymo planai. Pradėtas profiline mokymo eksperimentas
2000–2001 m. m.	Lietuvos mokyklose įvestas profiline mokymas. Jis įgyvendinamas bendrojo ugdymo mokyklose nuo 11 klasės (3 gimnazijos klasės, profesinės mokyklos pirmo, antro kurso). Pagrindinės mokyklos 9–10 klasėse ir gimnazijos 1–2 klasėse mokiniai kryptingai rengiami pasirinkti profilį
2002 m.	Profiline mokymo modelis pakoreguotas, jis tapo lankstesnis, teikiantis mokiniams daugiau galimybių rinktis. Lyginant su ankstesniu modeliu, liberalizuoti profilio reikalavimai, atsirado daugiau pasirinkimo galimybių mažiau akademiškai orientuotiems mokiniams

Profiline mokymo įvedimas Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose ir jo įgyvendinimas buvo svarbus reformos žingsnis. Profiliavimas leido labiau individualizuoti mokymą, sudaryti mokiniams sąlygas įgyti išsamesnių ir kryptingesnių žinių, išugdyti bendruosius ir specialiuosius gebėjimus, tikslingai orientuotis į pasirinktą profesinės veiklos ar tolesnių studijų sritį, sparčiau socializuotis. Profiliavimas buvo įgyvendinamas išskiriant mokinių srautus ir diferencijuojant tų srautų mokymo programas ir metodus.

Profiline mokymu buvo siekiama mokinių mokymosi motyvacijos padidėjimo, mokymosi krūvių sumažėjimo, galimybės mokiniams mokytis tų dalykų, kurie bus reikalingi tęsiant mokslą aukštesiose mokyklose. Akivaizdu, kad ne visi vaikai vienodai gabūs visiems dalykams, todėl tikėtasi, kad toks modelis laidos pasirinkimo galimybes kiekvienam mokiniui. Tačiau 2005 m. Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu atliktas tyrimas „Profiline mokymosi problemos“ atskleidė ir netikėtų niuansų (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Pagrindiniai profiline mokymo tikslai ir tyrimo išvados

<p>Tikslas: Sudaryti mokiniams galimybę rinktis savo gabumus ir poreikius labiausiai atitinkantį mokymosi kelią.</p> <p>Išvados: Absoliuti dauguma mokinių ir jų tėvų profilio pasirinkimą tiesiogiai siejo su ateities karjera. Toks optimistinis jų požiūris buvo pakankamai pagrįstas, nes dauguma apklaustų studentų nurodė, kad galimybė susieti profilį su studijuojamu dalyku pasitvirtino. Labiausiai savo profilio susiejimo su ateities karjera galimybėmis tikėjo realinį profilį pasirinkę mokiniai. Mažiausiai perspektyvų šia prasme įžvelgė technologinio profilio mokiniai.</p>
<p>Tikslas: Padaryti mokymąsi patrauklesnį ir prieinamesnį.</p> <p>Išvados: Pagrindiniai profilio pasirinkimo motyvai buvo profilio atitiktis ateities planams, mokinio gebėjimams, pomėgiams ir polinkiams, galimybių įstoti į aukštąją mokyklą užsitikrinimas. Pagrindinės prielaidos: rimtesnis požiūris į mokymąsi; mokiniai mokėsi patinkančių dalykų, kuriuos siejo su ateities karjera; tarp besimokančiųjų pasirinktus dalykus buvo mažai nemotyvuotų mokinių. Daugumos mokinių nuomone, profilio pasirinkimas buvo sėkmingas, nes profilis atitiko jų gebėjimus, interesus ir ateities lūkesčius, gerai sekėsi mokytis, geros mokymosi sąlygos mokykloje.</p>
<p>Tikslas: Sumažinti mokymosi krūvį.</p> <p>Išvados: Tyrimas parodė, kad mokymosi krūvis profiline klasėse ne tik nesumažėjo, bet netgi gerokai padidėjo, lyginant su mokymosi krūviu 9-oje ir 10-oje klasėse. Pagrindinės didesnio mokymosi krūvio profiline klasėse priežastys buvo dideli reikalavimai mokantis pasirinktų dalykų ir didelis pamokų skaičius. Mokiniai, vertindami savo mokymosi krūvį, labiausiai pabrėžė pamokų ruošą ir papildomą mokymąsi kaip tą krūvį didinančius veiksnius. Nustatyta akivaizdi mokymosi krūvio sąsaja su pasirinktu profiliu: didžiausias krūvis teko pasirinkusiesiems realinį ir humanitarinį profilį, mažiausias – technologinį profilį pasirinkusiesiems mokiniams. Meninį profilį pasirinkusių mokinių mokymosi krūvis buvo itin didelis, nulemtas meninių gabumų ugdymo specifikos.</p>
<p>Tikslas: Įgyti daugiau žinių toje veiklos srityje, kurioje mokinys numato rinktis būsimą profesiją.</p> <p>Išvados: Mokinių nuomone, profiliavimo paskirtis buvo sudaryti galimybę mokytis to, kas svarbu ir būtina, individualizuoti mokymąsi, padėti mokiniams lengviau apsispręsti dėl ateities ir pasirengti studijoms. Mokinių tėvų nuomone, profiliavimo paskirtis buvo sumažinti mokymosi krūvį ir padėti mokiniams pasiruošti ateičiai. Mokyklų vadovų ir mokytojų nuomone, profiliavimo paskirtis buvo mokymosi diferencijavimas, atsižvelgiant į mokinių reikmes, polinkius ir galimybes, geresnis mokinių parengimas tolesnėms studijoms ir kryptingas mokinių rengimas ateities karjerai.</p>

Nors mokinių ir studentų, kurie mokėsi profilinėje mokykloje, apklausos rodė, kad jie apskritai buvo patenkinti tokiu mokymo organizavimu, tačiau mokyklų veikloje išryškėjo ir tam tikri profilinio mokymo modelio trūkumai: trūko lankstumo, buvo sudėtinga pereiti iš vieno profilio į kitą, universalių gebėjimų mokiniams buvo gana sudėtinga pasirinkti, men-

kas technologinio profilio populiarumas ir rinkimasis, ribotas dalykų pasirinkimas pagal įvairius mokinių poreikius, mokytojų nepasirengimas dirbti kryptingai, menkos galimybės rinktis ugdymo turinį profesinio ugdymo įstaigose ir kt. Šie ir kiti veiksniai nulėmė bendrojo ugdymo organizavimo pertvarką.

KUO PAKEISTAS PROFILINIS MOKYMAS?

Prieštarigai vertintą profilinį mokymą Lietuvos bendrojo ugdymo įstaigose nuo 2007 metų pakeitė ne tokia griežta sistema, kada net 40 procentų dalykų mokiniai jau galėjo rinktis savo nuožiūra.

2006 m. švietimo ir mokslo ministro įsakymu buvo patvirtintas Vidurinio ugdymo programos aprašas, kurio tikslas – nustatyti vidurinio ugdymo programos sandaros kaitą ir jos įgyvendinimo principus. Šios kaitos uždaviniai buvo:

- labiau individualizuojant ir diferencijuojant ugdymą gerinti vidurinio ugdymo kokybę;
- sudaryti galimybę kiekvienam mokiniui rinktis savo gabumus, polinkius ir poreikius atitinkantį mokymosi kelią, padidinti vidurinio ugdymo prieinamumą;

- priartinant akademinį mokymo turinį prie gyvenimo poreikių, suartinant bendrąjį lavinimą ir profesinį mokymą, sudaryti platesnes galimybes skirtingus mokymosi kelius pasirinkusiems mokiniams tęsti mokslą aukštesiose mokyklose.

Pertvarkius profilinį mokymą, pagrindiniai ugdymo organizavimo ir ugdymo turinio formavimo principai liko iš esmės tie patys. Net ir valandų skaičius, skirtas dalykams (atskiriems ar kurio nors bloko), liko panašus. Tik mokinys nebėra įspraustas į konkretaus profilio rėmus, gali laisviau formuoti individualų ugdymosi planą iš įvairių dalykų. Toks principas labiau atitinka mokinių ugdymosi poreikius ir ateities planus.

2 lentelė. Profilinio mokymo ir individualizuoto ugdymo palyginimas

Profilinis mokymas (nuo 2000 m.)	Individualus ugdymo planas (nuo 2006 m.)
Esmė	
Profiliai buvo numatyti atsižvelgiant į mokinių siekius, polinkius, gebėjimus, sudarant jiems galimybes rinktis mokymosi kryptį atitinkančius dalykus ir skirtingus jų kursus.	Ugdymo individualizavimas ir diferencijavimas atsižvelgiant į siekius, polinkius ir gebėjimus, sudarant galimybes planuoti profesinę karjerą, rinktis mokymosi kryptį atitinkančius dalykus ir skirtingus jų kursus.
Tikslas	
Sudaryti mokiniams galimybę rinktis savo gabumus ir poreikius labiausiai atitinkantį mokymosi kelią; padaryti mokymąsi patrauklesnį ir prieinamesnį; sumažinti mokymosi krūvį; įgyti daugiau numatomos profesijos srities žinių.	Individualizuoti ugdymą; padėti mokiniui susidaryti individualų ugdymo planą, kurio tikslas – pagal savo išgales siekti aukštesnių ugdymo(si) rezultatų, ugdytis asmeninę atsakomybę, sąžiningai mokantis siekti išsikeltų tikslų.
Įgyvendinimas	
Įgyvendinamas nuo vienuoliktos bendrojo ugdymo mokyklos klasės. 9–10 pagrindinės mokyklos klasėse įgyvendinami profilavimo pradmenys. Galimi du to paties dalyko kursai – bendrasis ir išplėstinis, papildomi pasirenkamaisiais moduliais. Bendruoju kursu perteikiami dalyko pagrindai. Išplėstinis kursas turiniu platesnis už to paties dalyko bendrąjį kursą ir orientuotas į išsamesnes tam tikros srities studijas. Mokymo turinį sudaro bendrojo ugdymo branduolys, profilio turinys, pakraipos turinys. Pasirenkamųjų dalykų moduluose daugiau dėmesio skiriama kritiniam mąstymui, problemų sprendimui, faktų interpretavimui ir žinių taikymui būsimoje profesinėje veikloje. Mokinys gali keisti dalyką ar dalyko programos kursą. Profilio pakraipą formuoja pats mokinys.	Pagal vidurinio ugdymo programą besimokantis mokinys pasirenkia individualų ugdymo planą. Individualus ugdymo planas – tai mokinio pasirinkti mokytis per tam tikrą laikotarpį (pavyzdžiui, dvejus ar vienerius metus, trimestrą, pusmetį ir kt.) dalykai, dalykų kursai ir moduliai. Mokomasi privalomųjų ir pasirenkamųjų dalykų; galima pasirinkti bendrąjį ar išplėstinį dalyko kursą. Mokinio individualiame ugdymo plane nurodomi dalykai ar dalykų grupės, kurių mokomasi, kokių kursų, kiek pamokų skiriama pasirinktiems dalykams, kokius pasirenkamuosius dalykus, dalykų modulius numatoma mokytis, ir pan. Mokinys individualų ugdymo planą suderina su mokyklos galimybėmis arba renka iš mokyklos siūlomų variantų. Mokinio individualaus ugdymo plano formą mokiniui siūlo mokykla.
Organizavimas	
<ul style="list-style-type: none"> • Mokinys ugdymo planą susidaro dvejiems metams. Mokyklų siūlomi: humanitarinis; realinis (gamtos ir tikslųjų mokslų); technologinis; meninis profiliai. Juose siūloma rinktis pakraipas. • Mokinys 11 ir 12 klasėse mokosi ne mažiau kaip 10 ir ne daugiau kaip 12 skirtingų (privalomųjų ir pasirenkamųjų) dalykų. Minimalus savaitinių pamokų skaičius 28 pamokos, maksimalus – 32 pamokos. • Realinį ar humanitarinį profilį pasirinkęs mokinys pagal išplėstinio kurso programą iš viso gali mokytis ne daugiau kaip 5 dalykus (profilinius ir ne profilinius) ir turi mokytis ne mažiau kaip du profilio dalykus, kitus išplėstinius kursus gali rinktis (ar nesirinkti) laisvai. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mokymasis vidurinio ugdymo lygmenyje trunka 2 metus. • Per dvejus metus mokinys turi mokytis bent 8 bendrojo ugdymo dalykų. Privalomieji dalykai sudaro ne mažiau kaip 60 proc. viso mokinių pamokų laiko. • Minimalus privalomas mokinio savaitinių pamokų skaičius – 28, maksimalus – 32. Mokiniai, kurie mokosi tautinės mažumos kalba ar pagal specializuoto ugdymo krypties programas (bendrasis ugdymas su dailės, sporto ar kt. ugdymu), ar pagal vidurinio ugdymo programą kartu su profesinio mokymo programa, nustatyta kitokia privalomojo mokymosi laiko apimtis.

Privalomieji dalykai

Šalia dalykų nurodytas savaitinių pamokų skaičius ir dalyko kurso programos apimtis (valandomis) dvejiems metams mokantis dalykų *bendruoju kursu*. Mokiniais, besimokantiems tautinių mažumų kalba, privalomas kai kurių dalykų pamokų skaičius yra kitoks, jie mokosi ir gimtosios kalbos.

Dorinis ugdymas (2 sav. p.; 70 val.) Gimtoji (lietuvių) kalba (7; 245) Užsienio kalba (6; 210) Matematika (5; 175) Socialinis ugdymas (4; 140) Gamtamokslinis ugdymas (4; 140) Meninis ugdymas (2; 70) Informacinis technologinis ugdymas (2; 70) Kūno kultūra (4–6; 140–210)	Dorinis ugdymas (2 sav. p.; 70 val.) Lietuvių kalba ir literatūra (8; 280) Užsienio kalba (6; 210) Matematika (6; 210) Bent vienas socialinio ugdymo srities dalykas (vienam dalykui – 4; 140) Bent vienas gamtamokslinio ugdymo srities dalykas (4; 140) Bent vienas meninio arba technologinio ugdymo dalykas (4; 140) Kūno kultūra (4–6; 140–210)
---	---

Nacionaliniu švietimo valdymo lygmeniu inicijuotas tuometinis profilinis mokymas buvo laikomas strateginiu pokyčiu. Perėjimas nuo profiliavimo prie didesnio ugdymo individualizavimo taip pat buvo ugdymo turinio kaitos strateginis po-

kytis. Strateginiai švietimo pokyčiai sistemoje gali sėkmingai įsitvirtinti tik tuo atveju, kai jų įgyvendinimą perima mokykla ir sėkmingai juos įtvirtina mokyklos lygmeniu.

KĄ RODO MOKYKLŲ IŠORINIO VERTINIMO REZULTATAI?

2012 m. bendrojo ugdymo mokyklų išorinio vertinimo rezultatai parodė, kad problemiškesniausia sritis mokyklose – mokymo ir mokymosi diferencijavimas. Ši tendencija vertinant mokyklas matyti jau nuo 2007 m.

Kasdieninėje mokyklų veikloje diferencijavimas mažai paplitęs, todėl pasigendama mokyklų diferencijavimo tobulinimo veiklų įvairumo, pavyzdžiui, tokių kaip skirtingų užduočių skyrimas gabiems ar specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniams, namų darbų įvairovė, daugiau dėmesio pamokose prasčiau besimokantiems mokiniams, specialių papildomų užduočių skyrimas, kai mokiniai ko nors nesupranta, skirtingais lygiais ir būdais dirbančių grupelių klasėje formavimas.

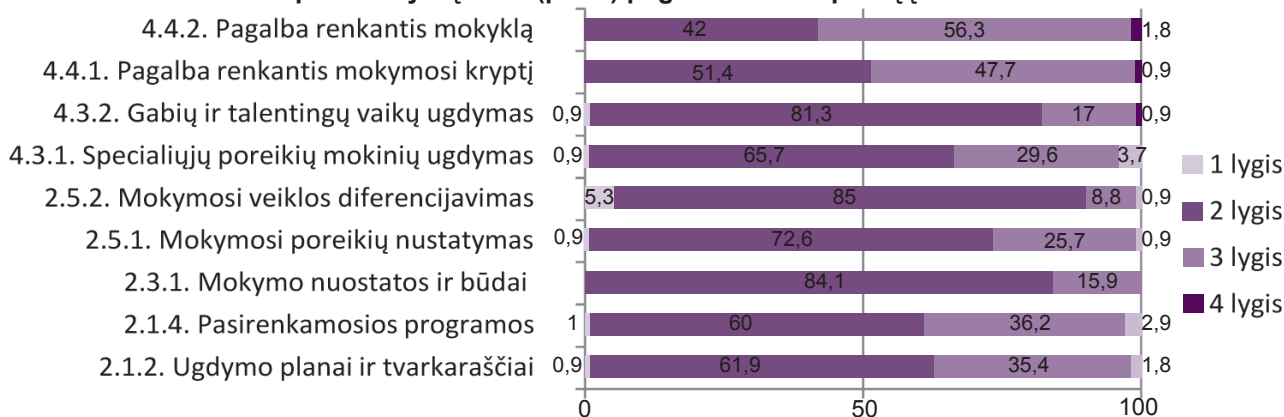
Diferencijuojant ugdymą ir mokymąsi mokiniams dažniau sekasi, jie labiau gali atskleisti savo individualias savybes, didėja mokinių pasitikėjimas savo jėgomis ir mokymosi motyvacija. Mokytojai vienbalsiai pripažįsta diferencijuoto ugdymo naudą, tačiau praktikoje mokytojams ne visada pasiseka atsižvelgti į individualius mokinių gebėjimus ir mokymosi ypatumus. Iš tiesų diferencijuotas mokymas reikalauja iš mokytojų daug jėgų ir laiko. Išorinių vertintojų nuomone, mokyklose reikėtų daugiau dėmesio skirti mokinių mokymosi poreikiams – sudaryti sąlygas mokiniams pamokoje aktyviau veikti, veikla skatinti mokinių motyvaciją ir kūrybingumą.

Mokinių ir tėvų nuomonių apklausos duomenys rodo, kad mokinių veikla per pamoką nėra labai dažnai diferencijuo-

jama. Mokinių nuomonių tyrimas parodė, kad aukštesniųjų klasių mokiniams klasės ir namų darbų užduotys rečiau diferencijuojamos negu 5–8 klasių mokiniams, todėl 11–12 klasių mokiniams ugdymo procesas darosi ne toks patrauklus, o krūvis didėja, pamokose stokojama mokymosi bendradarbiaujant, planuojant ir organizuojant ugdymo procesą nedažnai remiamasi mokinių nuomone. Visi šie veiksniai turi įtakos mokinių mokymosi motyvacijai.

Kaip dirbama mokykloje, ar ugdymo procese kreipiamas dėmesys į mokinių poreikius, interesus, ar atsižvelgiama į jų galimybes, organizuojant mokyklose ugdymo procesą, teikiant pagalbą, padedant pasirinkti tolesnį mokymosi kelią ir pan., parodė 2012 m. mokyklų išorinio vertinimo rezultatai. Analizuojant mokyklos veiklos aspektų vertinimus paaiškėjo, kad mokinių poreikius atliepanti veikla mokyklose daugiausia buvo įvertinta 2 ir 3 lygiu, pasitaikė 1 ir 4 lygio vertinimų (veiklos kokybė buvo vertinama penkiais lygiais: nuo N – labai prasto iki 4 – labai gero). Vidutiniškai veiklos aspektai buvo įvertinti nuo 2,05 lygio (mokymosi veiklos diferencijavimas) iki 2,6 lygio (pagalba renkantis mokyklą). Iš 2 pav. matyti, kad didžiausioje mokyklų dalyje prasčiausiai buvo įvertinta mokymosi veiklos diferencijavimas (sulaukęs net 1 lygio įvertinimų), gabių vaikų ugdymas ir mokymo nuostatos ir būdai. Geriausiai įvertinta buvo pagalba renkantis mokyklą ir pagalba renkantis mokymosi kryptį.

2 pav. Mokyklų dalis (proc.) pagal veiklos aspektų įvertinimus

Duomenų šaltinis: NMVA

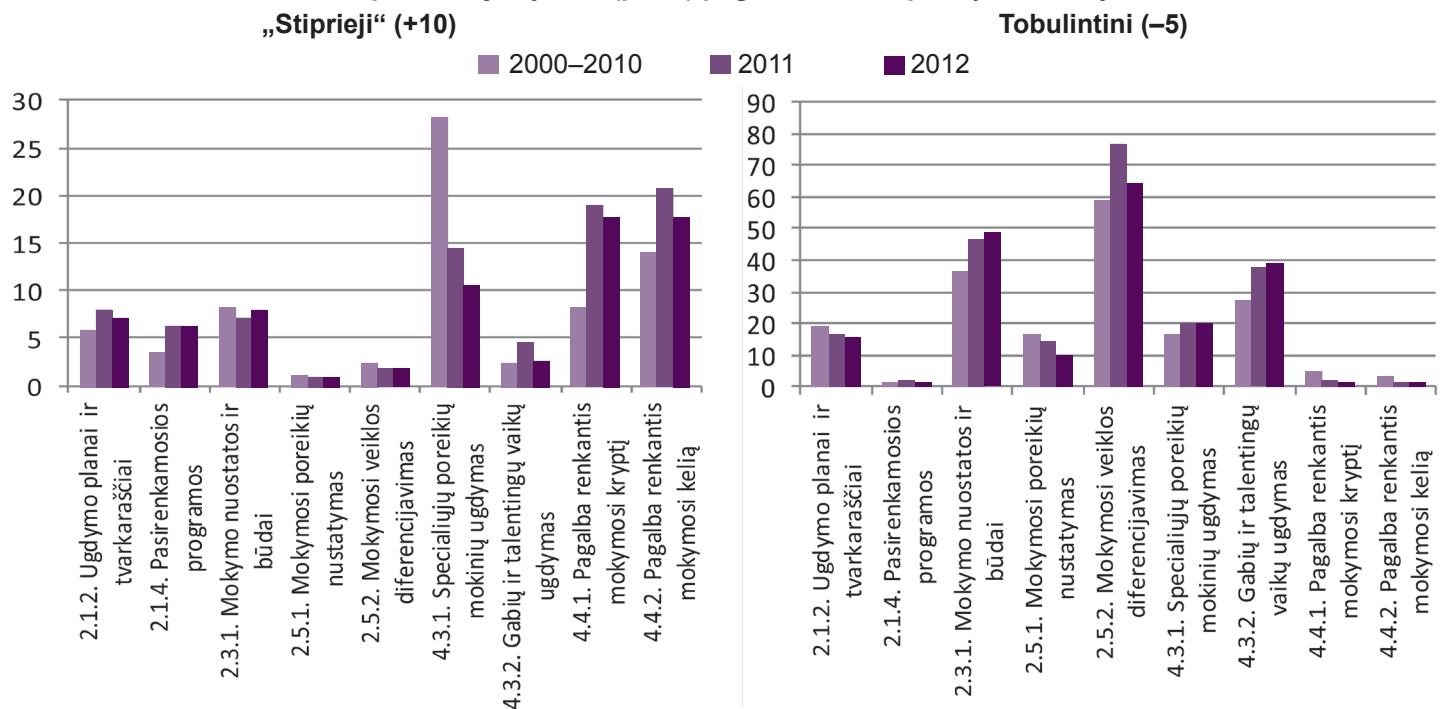
Mokyklų veiklos aspektų vertinimas patvirtino, kad didesnėje mokyklų dalyje mažiausiai dėmesio skiriama *mokymosi veiklos diferencijavimui*. 2012 m., lyginant su 2011 m., šio aspekto vertinimas kiek pagerėjo. O štai pagalba mokiniams renkantis tolesnio mokymosi kelią mokyklose vertinama palyginti neblogai (žr. 3 pav.).

Ugdymo planai ir tvarkaraščiai didesnėje mokyklų dalyje buvo vertinti kaip tobulintini. *Pasirenkamųjų programų pasiūlos ir paklausos atitiktis* buvo vertinta kiek geriau, tačiau kaip „stiprusis“ veiklos aspektas buvo vertinta tik apie 6 proc. mokyklų. Nedidelėje dalyje mokyklų *mokymo nuostatos ir būdai* buvo įvertinti kaip „stiprusis“ veiklos aspektas, tačiau kaip tobulintinas vertinti beveik pusėje mokyklų. Beje, pastaraisiais metais tokių vertinimų padaugėjo. *Mokymosi poreikių nustatymas* didesnėje mokyklų dalyje buvo įvertintas kaip tobulintinas, tačiau pastarųjų metų vertinimo rezultatai gerėja.

Specialiųjų poreikių mokinių ugdymui ir gabių ir talentingų vaikų ugdymui, vertintojų nuomone, mokyklos taip pat turėtų skirti daugiau dėmesio, ypač gabiųjų ugdymui. Beveik 40 proc. mokyklų pastaroji veikla vertinta kaip tobulintina, o kaip „stiprioji“ vertinta vos keliose mokyklose. Tuo tarpu kaip „stiprusis“ mokyklos veiklos aspektas *specialiųjų poreikių mokinių ugdymas* buvo įvertintas apie 10 proc. mokyklų; per pastaruosius metus tokių mokyklų sumažėjo. Daug geriau mokyklose vertinama *pagalba renkantis mokymosi kryptį ir pagalba renkantis mokyklą*. Šios dvi veiklos sritys buvo vertintos kaip „stipriosios“ beveik penktadalyje mokyklų, o kaip tobulintinos – vos keliose mokyklose, ir pastaruoju metu rezultatai gerėja.

Visų šių veiklos sričių, susijusių su mokinių mokymo(si) diferencijavimu, atsižvelgimu į jų mokymosi poreikius, mokymosi nuostatas ir stilius, mokymo individualizavimu, vertinimo rezultatai nedžiugina – jie rodo, kad mokyklos turėtų dar gerokai pasistengti gerindamos savo veiklos kokybę.

3 pav. Mokyklų dalis (proc.) pagal veiklos aspektų vertinimą

Duomenų šaltinis: NMVA

Sėkmingais ugdymo rezultatais geroje mokykloje laikomi mokinių asmenybės branda, individualias galimybes atitinkantys mokymosi pasiekimai ir nuolatinė mokymosi pažanga. 2012 metų išorinio vertinimo rezultatai patvirtino,

kad siekiant sėkmingo ugdymo vienas svarbiausių aspektų yra dėmesys kiekvienam vaikui: jo mokymosi stiliui, poreikiams, daromai asmeninei pažangai pamokoje ir mokymosi cikle.

KAIP UGDYMO DIFERENCIJAVIMAS SUSIJĘS SU MOKINIŲ MOKYMO SI PASIEKIMAIS?

Diferencijuojant ugdymą, tikimasi suteikti daugiau patrauklumo mokymuisi, jį palengvinti, ugdymą padaryti veiksmingesnį, pagerinti mokinių pasiekimus. Tačiau ar visada didesnis diferencijavimas lemia geresnius ugdymo rezultatus?

Ugdymo diferencijavimo ryšys su mokinių pasiekimais išsamiai išanalizuotas atlikus PISA 2009 tyrimą (tiriami 15 metų mokinių pasiekimai ir mokymosi kontekstas). Paaiškėjo, kad **tose šalyse, kuriose mokinių pasiekimai aukštesni, o**

socialinių ekonominių veiksnių įtaka pasiekimams mažesnė (tai laikoma geros mokyklos požymiais), švietimo sistemos ir mokyklos lygmenyse ugdymas diferencijuojamas mažiau (žemesniu lygiu). Žemesnio lygio yra ir vertikalusis, ir horizontalusis diferencijavimas. *Vertikalusis diferencijavimas* – tai mokinių skirstymas į homogeniškesnes grupes pereinant iš žemesnės klasės, ugdymo pakopos į aukštesnę. Jo lygis nustatytas pagal kursą kartojančių ir mokyklą pradėjusių lankyti anksčiau ar vėliau nei įprasto

amžiaus mokinių dalį. *Horizontalusis diferencijavimas* (švietimo sistemos ar mokyklos lygmenyje) susijęs su mokinių, besimokančių toje pačioje klasėje, ugdymo pakopoje, grupavimu atsižvelgiant į jų interesus ir (arba) mokymosi pasiekimus (žr. 3 lentelę).

PISA tyrimas atskleidė, kad:

- Šalyse, kuriose mokiniai dažniau (lyginant su kitomis šalimis) paliekami kartoti kurso ar „sunkūs“ mokiniai perkeliama į kitą mokyklą, mokinių pasiekimai yra žemesni, o skirtumas tarp mokinių iš palankios ar nepalankios socialinės ekonominės aplinkos pasiekimų yra didesnis (tai rodo didesnę socialinę nelygybę).
- Vertinant sistemos lygmeniu, pasiekimai žemesni ir ten, kur mokyklose plačiau taikomas mokinių grupavimas pa-

gal gebėjimus (nors kai kuriose šalyse grupavimas pagal gebėjimus susijęs su aukštesniais pasiekimais).

- Atranką taikančios mokyklos (į jas mokiniai priimami pagal pasiekimus ar kitus kriterijus) gali pasiekti geresnius rezultatus, tačiau didesnė tokių mokyklų dalis šalyje nepadaeda pasiekti geresnių rezultatų visos švietimo sistemos lygmeniu.
- Šalyse, kuriose mokymosi kryptį, programą tenka rinktis jaunesnio amžiaus mokiniams, pasiekimų ryšys su socialiniu ekonominiu kontekstu taip pat yra didesnis, o vidutinis šalies mokinių pasiekimų lygis nėra aukštesnis nei šalyse, kuriose diferenciacija prasideda vyresniame amžiuje.

3 lentelė. Diferencijavimas įvairiose šalyse ir jo ryšys su mokinių pasiekimais

		Žemas vertikaliojo diferencijavimo lygis		Aukštas vertikaliojo diferencijavimo lygis		
		Kursą kartojusiu mokinių: 7 proc. Mokyklą pradėjusiųjų lankyti anksčiau ar vėliau nei įprasta: 7 proc.		Kursą kartojusiu mokinių: 29 proc. Mokyklą pradėjusiųjų lankyti anksčiau ar vėliau nei įprasta: 11 proc.		
		Horizontaliojo diferencijavimo lygis mokyklos lygmeniu		Horizontaliojo diferencijavimo lygis mokyklos lygmeniu		
		žemas	aukštas	žemas	aukštas	
		Mokyklas, perkeliančias mokinius į kitas mokyklas dėl žemų pasiekimų, elgesio sunkumų ar specialiųjų mokymosi poreikių, lanko:		Mokyklas, perkeliančias mokinius į kitas mokyklas dėl žemų pasiekimų, elgesio sunkumų ar specialiųjų mokymosi poreikių, lanko:		
		15 proc. mokinių	33 proc. mokinių	15 proc. mokinių	33 proc. mokinių	
		Mokyklas, kuriose mokiniai visiems dalykams mokytis grupuojami pagal gebėjimus, lanko		Mokyklas, kuriose mokiniai visiems dalykams mokytis grupuojami pagal gebėjimus, lanko		
		8 proc. mokinių	38 proc. mokinių	8 proc. mokinių	38 proc. mokinių	
Horizontaliojo diferencijavimo lygis švietimo sistemos lygmeniu	žemas	Mokyklų tipų ar skirtingų mokymo programų skaičius: 1,1 Amžius, nuo kada diferencijuojama: 15,8 Mokinių dalis atranką taikančiose mokyklose: 17 proc.	Australija ¹ , Kanada ² , Danija, Estija ² , Suomija ² , Graikija, Islandija ² , Naujoji Zelandija ¹ , Norvegija ² , Lenkija ¹ , Švedija, Jungtinės Valstijos, Jungtinė Karalystė, Kazachija, Latvija, Lietuva, Rusija	Jordanija	Ispanija, Argentina, Brazilija, Tunisas, Urugvajus	Čilė, Kolumbija, Peru
	vidutinis	Mokyklų tipų ar skirtingų mokymo programų skaičius: 3,0 Amžius, nuo kada diferencijuojama: 14,5 Mokinių dalis atranką taikančiose mokyklose: 42 proc.	Airija, Izraelis, Italija, Japonija ² , Korėja ² , Slovėnija, Albanija, Azerbaidžanas, Dubajus (Jungtiniai Arabų Emyratai), Honkongas (Kinija) ² , Juodkalnija, Šanchajus (Kinija) ¹ , Tailandas	Indonezija, Kirgizija, Kataras, Rumunija, Taivanas (Kinija)	Meksika, Portugalija	Liuksemburgas, Makao (Kinija), Panama
	aukštas	Mokyklų tipų ar skirtingų mokymo programų skaičius: 4,3 Amžius, nuo kada diferencijuojama: 11,2 Mokinių dalis atranką taikančiose mokyklose: 61 proc.	Austrija, Čekija, Vengrija, Slovakija, Kroatija, Lichtenšteinas, Singapūras ¹	Turkija, Bulgarija, Serbija	Belgija ¹ , Vokietija, Trinidadas ir Tobagas	Nyderlandai ¹ , Šveicarija ¹

Pastaba. Piilkuose langeliuose pateiktos vidutinės rodiklių reikšmės, apskaičiuotos pagal tai grupei priskirtų šalių duomenis; violetine spalva parašyti Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) PISA tyrime dalyvaujančių šalių partnerių (ne EBPO šalių) pavadinimai.

¹ Skaitymo gebėjimų rezultatai aukštesni nei EBPO šalių vidurkis.

² Skaitymo gebėjimų rezultatai aukštesni nei EBPO šalių vidurkis ir ryšys tarp mokinių socialinės ekonominės padėties ir skaitymo pasiekimų silpnesnis nei vidutiniškai EBPO šalyse.

Gali būti, kad didesnis ugdymo diferencijavimas mokyklos ir švietimo sistemos lygmeniu nepagerina mokinių pasiekimų, nepadedą įveikti socialinės nelygybės, nes galimybė nepažangius mokinius perkelti į kitą klasę ar mokyklą neskatina mokyklų ir mokytojų ieškoti, kaip veiksmingiau padėti šiems mokiniams mokytis. Be to, mokinių perkėlimas silpnina mokymosi motyvaciją, gali turėti neigiamų padarinių jų socializacijai ir kt. Nors grupuojant mokinius pagal gebėjimus (kaip ir taikant kitus diferencijavimo būdus) gali būti geriau tenkinami jų poreikiai, palengvinamas mokymas(is), tačiau taip sumažinamos silpnesniųjų mokinių galimybės mokytis iš gerai besimokančių bendraamžių. Kai diferencijavimas ankstyvesnis, tėvai, kurių socialinis ekonominis statusas aukštesnis, turi daugiau galimybių vaikams parinkti pageidaujamą mokymosi kelią (mokyklą, kryptį), o kai mokymosi kelias pasirenkamas vyresniame amžiuje, didesnę reikšmę įgyja ir pačių mokinių nuomonė, tad socialinės ekonominės tėvų padėties įtaka sumažėja.

2012 m. PISA tyrimo duomenimis, EBPO šalyse vidutiniškai 6,5 proc. 15 m. mokinių lanko mokyklas, kurių direktoriai nurodė, kad labai tikėtina, jog dėl žemų pasiekimų,

elgesio sunkumų ar specialiųjų mokymosi poreikių mokinius bus perkeltas į kitą mokyklą. Daugiausiai – Austrijoje (64,8 proc.), Lichtenšteine (45,5 proc.), mažiausiai – Šanchajuje (Kinija) (0,4 proc.), Norvegijoje (0,7 proc.), o Lietuvoje – 3,3 proc. Mokyklas, kuriose priimant naujus mokinius visada atsižvelgiama į jų akademinis pasiekimus, EBPO šalyse lanko vidutiniškai 38,7 proc. mokinių. Daugiausiai – Kroatijoje (95,6 proc.), Japonijoje (93,1 proc.), mažiausiai – Ispanijoje (0,8 proc.), Suomijoje (3,1 proc.), o Lietuvoje – 19 proc.

PISA 2009 duomenimis, aukštesnis skaitymo gebėjimų lygis pasiekiamas ne tik šalyse, kuriose diferencijuojama mažiau, bet ir kai kuriose šalyse, kuriose yra aukštas tiek vertikaliuoju, tiek horizontaliojo diferencijavimo lygis (Nyderlanduose, Šveicarijoje, Belgijoje). Tačiau ir aukštesni mokinių pasiekimai, ir silpnesnis jų ryšys su socialiniu ekonominiu kontekstu (t. y. didesnė socialinė lygybė) nustatyta tik tose šalyse, kuriose diferencijavimo lygis nėra aukštas (pavyzdžiui, Kanadoje, Estijoje, Suomijoje) (žr. 3 lentelę). PISA 2012 tyrimas patvirtino, kad Estijoje, Suomijoje suderinama socialinė lygybė ir aukštas mokinių pasiekimų lygis.

KAIP UGDYMAS DIFERENCIJUOJAMAS IR INDIVIDUALIZUOJAMAS KITOSE EUROPOS ŠALYSE?

Ugdymas diferencijuojamas ir individualizuojamas visose švietimo sistemose, skiriasi tik laipsnis ir būdai. Šioje dalyje aptariama, kaip Europos šalyse diferencijuojamas bendrasis ugdymas. Aprašomi pagrindiniai, daugumai mokinių taikomi ugdymo diferencijavimo modeliai, o ugdymo pritaikymas išskirtinėms mokinių grupėms (pavyzdžiui, specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams) neapžvelgiamas.

Pradinio ugdymo lygmenyje dažniausiai visi mokiniai mokosi pagal tas pačias ugdymo programas, tų pačių dalykų. „Eurydice“ duomenimis, 2012–2013 m. m. privalomojo ugdymo turinio pasirinkimo galimybių (kai mokykla turi pasiūlyti tam tikrus dalykus, iš kurių mokiniai pasirenka, ko mokytis) buvo 10-yje Europos Sąjungos šalių (Belgijoje, Bulgarijoje, Estijoje, Lietuvoje, Nyderlanduose ir kt.). Dažniausiai tai būna galimybė pasirinkti tikybos ar alternatyvaus dalyko mokymąsi. Užsienio kalba pasirenkama rečiau – kai kuriose šalyse (pavyzdžiui, Danijoje, Graikijoje, Italijoje) privaloma mokytis anglų kalbos, kitur pasirinkimas priklauso nuo mokyklos galimybių, jos lygmeniu priimto sprendimo. Daugiausiai galimybių diferencijuoti ir individualizuoti pradinį ugdymą yra klasės lygmenyje. Tinkamas ugdymo pritaikymas individualioms mokinių savybėms labiausiai priklauso nuo mokytojo kompetencijos.

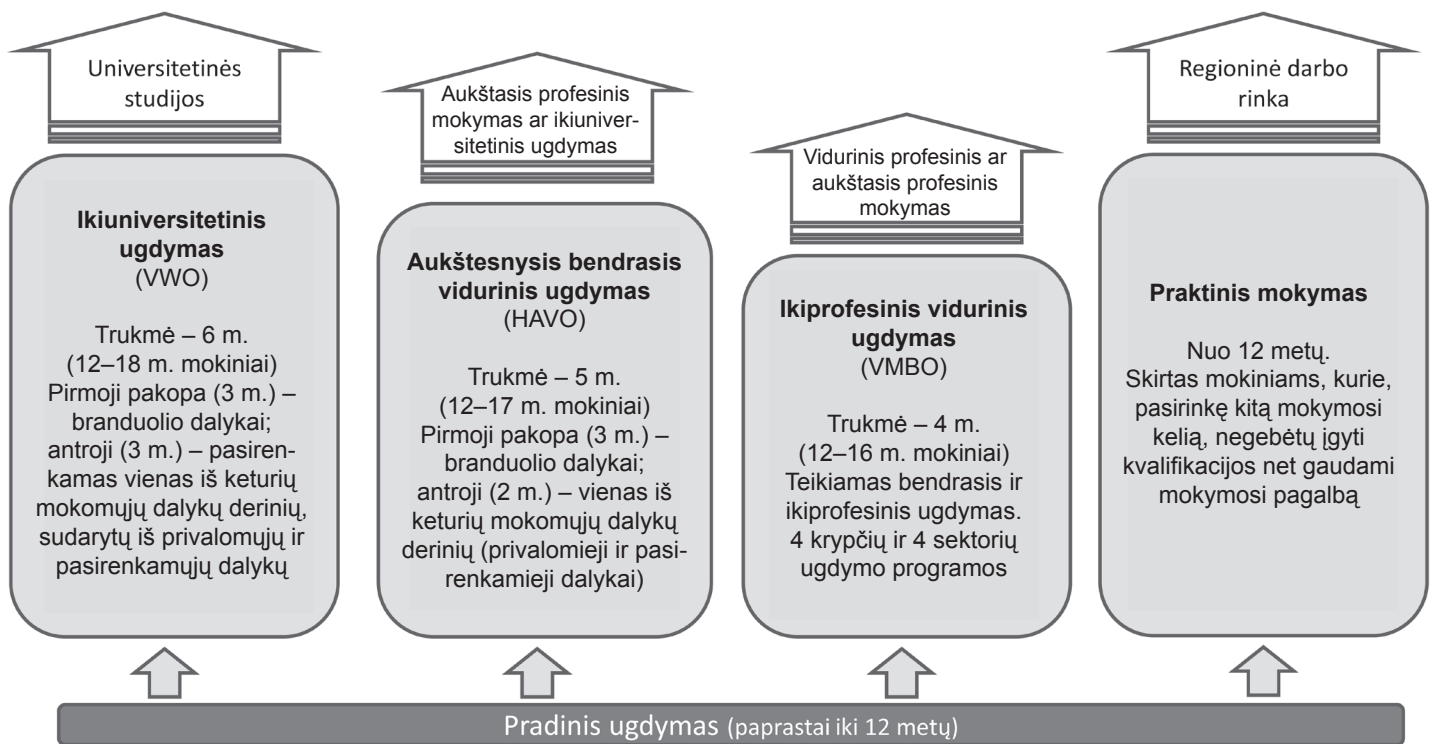
Pagrindinio ugdymo lygmenyje švietimo sistemose taikomi įvairesni ugdymo diferencijavimo ir individualizavimo būdai, modeliai: pradedant mokiniams suteikta galimybė daugiau mokymosi valandų (pamokų) skirti tam tikriems dalykams, rinktis polinkius atitinkančius dalykus, baigiant mokymosi specializacijos, krypties pasirinkimu. Nyderlanduose, Vokietijoje ir kai kuriose kitose Europos šalyse jau 10–12 metų mokiniai pasirenka mokymosi kryptį. Ji gali būti pasirenkama iš karto baigus pradinio ugdymo programą ar numatomas iki 2 metų trunkantis žvalgymosi, apsispre-

dimo laikotarpis. Kitose šalyse mokymosi kryptis, specializacija pasirenkama aukštesnėse klasėse, vyresniame amžiuje: pavyzdžiui, Prancūzijoje – 14-os metų, Ispanijoje (numatyta nuo 2014–2015 m. m.) – 15-os metų. Paprastai renkamasi paskutiniais ar priešpaskutiniais pagrindinio ugdymo metais; šiuo laikotarpiu pasirengiama tolesniam mokymuisi pagal pasirinktų kryptų programas vidurinio ugdymo lygmenyje.

4 pav. pavaizduotas ugdymo diferencijavimas Nyderlanduose – vienoje iš labiausiai ugdymą diferencijuojančių šalių. Baigusiems pradinę mokyklą mokiniams (paprastai 12 metų amžiaus) numatyti keturi tolesnio mokymosi keliai (mokymosi tipai) – ikiuniversitetinis ugdymas (VVO), aukštesnysis bendrasis vidurinis ugdymas (HAVO), ikiprofesinis vidurinis ugdymas (VMBO) ar praktinis mokymas. Mokytis pagal šių tipų programas mokiniai priimami atsižvelgiant į jų mokymosi pradinėje mokykloje pasiekimus ir tolesnio mokymosi galimybes. VMBO, HAVO, VVO mokymosi tipai priskiriami bendrojo ugdymo sistemai, juos pasirinkus ugdymas toliau diferencijuojamas ir individualizuojamas renkant mokymosi specializaciją, dalykus. Numatyta įvairių galimybių pereiti iš vieno mokymosi tipo į kitą.

Kitose Europos šalyse (kaip ir Lietuvoje) pagrindinio ugdymo lygmenyje ugdymo individualizavimo principas įgyvendinamas mokiniams suteikiant galimybę mokytis pagal specializuotas meno, sporto ar kitų sričių ugdymo programas; mokyklos gali pasirinkti pageidaujamą (atsižvelgiant į mokyklos bendruomenės poreikius ir galimybes) specializaciją, nuodugniau mokytis pasirinktų sričių (kalbų, gamtos mokslų, matematikos, menų ar kt.) dalykų. Ugdymas taip pat individualizuojamas mokiniams renkant (privalomai iš pasiūlytų alternatyvų ar laisvai) dalykus. Dažnai laisvai pasirenkamus dalykus siūlo mokyklos.

4 pav. Ugdymo diferencijavimas Nyderlanduose

Šaltinis: Eurypedia

Kaip minėta, aukšto lygio, t. y. ankstyvas ir platus, ugdymo diferencijavimas (kaip Nyderlanduose) susijęs su didesne socialine nelygybe, jis gali sunkinti kai kurių socialinių sluoksnių asmenų tolesnį tobulėjimą ir saviraišką. Įdomu tai, kad Nyderlandai – viena iš tų šalių, kuriose yra daugiausiai savo gyvenimu patenkintų suaugusiųjų ir šis jausmas, lyginant su kitomis šalimis, nelabai susijęs su įgyto išsilavinimo lygiu¹. Nors pasitenkinimas gyvenimu priklauso nuo įvairių veiksnių (socialinių, ekonominių, kultūrinių), tačiau galima manyti, kad ir švietimas Nyderlanduose padeda žmonėms susikurti tokį gyvenimą, kuriuo jie gali džiaugtis.

Vidurinio ugdymo lygmenyje daugelyje Europos šalių mokiniai, kurie mokosi pagal bendrojo ugdymo programas, renkasi ne tik atskirus dalykus, bet ir mokymosi kryptį (labiau akademinę ar praktinę), specializaciją (pavyzdžiui, kalbų, gamtos mokslų, vadybos mokslų ir technologijų). Mokymosi kryptis ir (ar) specializacija (arba šaka, tipas, profilis – vadinama įvairiai) pasirenkama Austrijoje, Vokietijoje, Nyderlanduose, Danijoje, Italijoje, Prancūzijoje ir kitose šalyse. Dažnai įvairūs ugdymo diferencijavimo ir individualizavimo būdai papildo vienas kitą (kaip ir Nyderlanduose, žr. 4 pav.): pasirenkama mokymosi kryptis, joje – mokymosi specializacija, pasirenkamieji dalykai; kitose šalyse taikomi paprastesni ugdymo diferencijavimo ir individualizavimo modeliai. Pasirinkimo galimybės įvairiose šalyse nevienodos. Pavyzdžiui, *Latvijoje* mokyklos gali siūlyti keturių kryptių programas: 1) bendrosios krypties (neakcentuojama nė viena dalykų grupė), 2) humanitarinės ir socialinės, 3) matematikos, gamtos mokslų ir technologijų, 4) profesinės (pavyzdžiui, muzikos, sporto, ekonomikos; profesinė kvalifikacija nesuteikiama).

Prancūzijoje skiriami bendrasis ir technologinis bendrojo vidurinio ugdymo tipai, kiekviename tipe pasirenkama ugdymo kryptis (bendrajame – literatūros, ekonomikos ir socialinių mokslų, gamtos mokslų; technologiniame – pramonės mokslų ir technologijų, sveikatos ir socialinių mokslų ir technologijų ir kt.), kryptyje galima rinktis dar siauresnę specializaciją. Ispanijoje mokiniai gali rinktis vieną iš trijų šakų: menų, gamtos mokslų ir technologijų, humanitarinių ir socialinių mokslų (daugiau pavyzdžių pateikta 4 lentelėje).

Koks yra privalomas ir pasirenkamas vidurinio ugdymo turinys? Paprastai visiems privaloma mokytis gimtosios ir užsienio kalbų, istorijos, matematikos, o privalomieji gamtamokslinės, socialinės ir kitų sričių dalykai skiriasi (pavyzdžių pateikta 4 lentelėje). Šalyse, kur pasirenkama mokymosi kryptis, specializacija, privalomąjį ugdymo turinį sudaro visiems mokiniams privalomi dalykai ir privalomieji specializacijos dalykai. Pasirenkamąjį ugdymo turinį dalį sudaro dalykai, pasirenkami iš siūlomų alternatyvų, ir laisvai pasirenkami dalykai. Privalomieji dalykai paprastai būna nustatyti nacionaliniu lygmeniu (bet, pavyzdžiui, Nyderlanduose nustatyti tik pasiekimų standartai, o ugdymo turinį dalykais ir kitaip suskirsto pačios mokyklos); pasirenkamieji dalykai siūlomi tiek nacionaliniu, tiek mokyklos lygmeniu atsižvelgiant į regiono, mokyklos specifiką, mokinių pageidavimus, mokytojų kompetenciją. Kai ugdymas diferencijuojamas keliais pakopomis (pavyzdžiui, pasirenkama mokymosi kryptis, paskui specializacija ir t. t.), pasirenkamiesiems dalykams gali būti skiriama mažiau mokymosi laiko (individualaus pasirinkimo galimybė suteikiama jau renkantis kryptį ir t. t.), tačiau tam tikra galimybė rinktis dalykus vis tiek yra.

¹ What are the Social Benefits of Education? Education Indicators in Focus. OECD 2013.

4 lentelė. Bendrojo vidurinio ugdymo dalykai

DANIJA			
Yra keturios bendrojo vidurinio ugdymo programos: bendroji (STX), parengiamoji (HF), komercinės krypties (HHX), techninės krypties (HTX). Mokymasis trunka 3 metus (pagal HF programą – 2 metus). Mokantis pagal STX, HHX ir HTX programas siūlomos ir specializuotos programos (jų trukmė ilgesnė nei pagrindinės programos), atitinkami dalykai. Pavyzdžiui, mokantis pagal STX programą galima rinktis gamtos mokslų, kalbų, socialinių mokslų ar kitą specializaciją. Kiekvienoje programoje yra ir pasirenkamųjų dalykų.			
<u>Privalomieji dalykai</u>			
Prie dalykų nurodyti lygiai A, B ar C. Mokymuisi A lygiu paprastai skiriamos 325 val., B – 200 val., C – 75 val. (visai programai)			
STX	HF	HHX	HTX
danų kalba (A lygiu) anglų kalba (bent B) antroji užsienio kalba (B ar A) fizika (C) istorija (A) fizinis ugdymas ir sportas (bent C) meno dalykas (bent C) matematika (bent C) klasikiniai mokslai (C) tikyba (C) socialiniai mokslai (bent C) bent du dalykai iš šios grupės: biologija, chemija, geografija (C)	danų kalba (A) anglų kalba (B) matematika (C) fizinis ugdymas ir sportas (C) vienas iš šių dalykų: šokis, dizainas, drama, medijos ir muzika (C) kultūros ir socialinių mokslų dalykų grupė: istorija (B), tikyba (C), socialiniai mokslai (C) gamtos mokslų dalykų grupė: biologija (C), geografija (C), chemija (C)	rinkodara (B) danų kalba (A) anglų kalba (A) komercinė teisė (C) antroji užsienio kalba (bent B) matematika (C) tarptautinė ekonomika (B) socialiniai mokslai (C) naujausiųjų laikų istorija (B) verslo ekonomika (B)	biologija (C) danų kalba (A) anglų kalba (B) fizika (B) chemija (B) komunikacija / IT (C) matematika (B) socialiniai mokslai (C) techniniai mokslai (A) technologijos (B) technologijų istorija (C)
ITALIJA			
Mokymasis vidurinio ugdymo lygmenyje trunka 5 metus. Yra 6 tipų mokyklų, besispecializuojančių šiose srityse: menų, klasikinių mokslų, gamtos mokslų, kalbų, muzikos ir šokio, humanitarinių mokslų. Kai kurių tipų mokyklose galima rinktis dar siauresnę specializaciją. Didaktiniais tikslais skiriami du mokymosi etapai: pirmasis (1–2 klasės) ir antrasis (3–5 klasės). Kiekviename etape mokomasi visiems privalomų dalykų, privalomų pasirinktos srities dalykų ir pasirenkamųjų dalykų. Pasirenkamiesiems dalykams gali būti skiriama ne daugiau kaip 20 proc. mokymosi laiko 1–2 klasėse, 30 proc. 3–4 klasėse, 20 proc. 5 klasėje.			
<u>Visiems mokiniams privalomi dalykai</u>			
Dalykui skirtų valandų skaičius per metus nurodytas remiantis <i>gamtos mokslų specializacijos</i> ugdymo planu. Skirtingose specializacijose kai kuriems dalykams nustatytas valandų skaičius skiriasi.			
Pirmasis etapas (1–2 klasės)		Antrasis etapas (3–5 klasės):	
italų kalba ir literatūra (132 val.) užsienio kalba ir kultūra (99 val.) istorija ir geografija (99 val.) matematika (į šį dalyką integruotas IKT mokymas; pasirinkusieji gamtos mokslų specializaciją IKT mokosi kaip atskiro dalyko) (165 val. matematikai ir 66 val. IKT) gamtos mokslai (66 val.) sportas (išskyrus muzikos ir šokio specializacijos šokio šaką) (66 val.) katalikų tikyba ar kita alternatyva (33 val.)		italų kalba ir literatūra (132 val.) užsienio kalba ir kultūra (99 val.) istorija (66 val.) filosofija (99 val.) matematika (132 val.) fizika (66 val.) gamtos mokslai (išskyrus mokyklas, besispecializuojančias muzikos ir šokio srityje) (99 val.) meno istorija (66 val.) sportas (išskyrus muzikos ir šokio specializacijos šokio šaką) (66 val.) katalikų tikyba ar kita alternatyva (33 val.)	
SUOMIJA			
Mokymasis vidurinio ugdymo lygmenyje trunka 3 metus. Mokomasi privalomųjų, specializacijos ir taikomųjų dalykų kursų. Minimalus mokymosi pagal vidurinio ugdymo programą kursų skaičius – 75 (kursų sudaro 38 val.). Privalomiesiems dalykams – 47–51 kursas, arba 63–68 proc. laiko (mažesnė ar didesnė apimtis priklauso nuo matematikos programos pasirinkimo). Specializacijos kursai dažniausiai yra privalomųjų dalykų mokymosi tąsa, jie yra pasirenkamieji, t. y. pasirinktų dalykų mokomasi išsamiau. Privaloma mokytis bent 10 specializacijos kursų. Taikomieji kursai gali būti įvairius dalykus integruojantys, profesiniai ar kt. Mokiniai juos gali rinktis laisvai. Dalis vidurinio ugdymo mokyklų yra specializuotos (muzikos, kitų meno šakų, kalbų, matematikos, technologijų, sporto ar kt. sričių).			
<u>Privalomieji dalykai:</u>			
gimtoji kalba ir literatūra (programai skirti 6 kursai po 38 val.) dvi kitos kalbos (6 ir 5) matematika (6 arba 10) biologija (2) geografija (2)	fizika (1) chemija (1) tikyba arba etika (3) filosofija (1) psichologija (1) istorija (4)	socialiniai mokslai (2) fizinis ugdymas (2) muzika (1–2) vaizduojamieji menai (1–2) sveikatos ugdymas (1) mokymosi ir profesinis konsultavimas (1)	

ESTIJA

Vidurinio ugdymo lygmenyje mokomasi 3 metus. Minimali mokymosi pagal vidurinio ugdymo programą apimtis – 96 kursai (vienam kursui skiriamos 35 val.). Privalomiesiems dalykams skiriama 66 proc. arba 76 proc. mokymosi laiko (tai priklauso nuo matematikos kursų skaičiaus). Mokykla turi pasiūlyti bent trijų sričių (kalbos ir literatūros, užsienio kalbos, gamtos mokslų, tikybos, ekonomikos ir verslo ar kt.) pasirenkamuosius dalykus. Iki 20 mokymosi srities pasirenkamųjų dalykų kursų gali būti nustatyti kaip privalomieji.

Privalomieji dalykai mokyklose estų mokomąja kalba:

estų kalba (programai skirti 6 kursai po 35 val.)	geografija (3)	asmens, socialinis ir sveikatos ugdymas (1)
literatūra (5),	biologija (4)	pilietinis ugdymas (2)
užsienio kalba (B 2 lygiu) (5)	chemija (3)	muzika (3)
užsienio kalba (B 1 lygiu) (5)	fizika (5)	dailė (2)
matematika (8 arba 14)	istorija (6)	fizinis ugdymas (5)

Šaltinis: Eurypedia

Taigi vidurinis ugdymas yra įvairiai diferencijuojamas ir individualizuojamas, ieškoma, kaip jį geriau pritaikyti mokinių skirtybėms. Taikomos įvairios priemonės: didinama individuali pagalba mokiniui, keičiamos mokymosi specializacijos, krypties pasirinkimo galimybės ir kt. Svarbus ugdymo diferencijavimo modelio, pagal kurį pasirenkama mokymosi kryptis, elementas (ir tobulinimo sritis) – perėjimo iš vienos mokymosi krypties į kitą galimybės. Kad mokiniai galėtų keisti kryptį, reikia gerai apgalvoti privalomosios ir pasiren-

kamosios ugdymo turinio dalių santykį ir kitus ugdymo organizavimo aspektus. Kita problema – susiklosčiusi kryptių, programų hierarchija, kai vienos laikomos vertingesnėmis už kitas (pavyzdžiui, atsiranda nuostata, kad technologinės krypties programas renkasi tik „silpnesnieji“ mokiniai). Sprendžiant šią problemą siūloma labiau išryškinti programų specifiškumą, apgalvoti jų sąsajas su tolesniu mokymusi (kad mokymasis pagal tam tikrą programą taptų tvirtu pagrindu tos srities studijoms aukštojoje mokykloje ir pan.).

Literatūra

2013–2014 ir 2014–2015 mokslo metų pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrieji ugdymo planai. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2013 m. gegužės 27 d. įsakymas Nr. V- 459.

Bruzgelevičienė R. Lietuvos švietimo kūrimas 1988–1997. Vilnius, 2008.

Eurypedia. European Encyclopedia on National Education Systems. <https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php?title=Home>.

Individualized, Personalized, and Differentiated Instruction. <http://www.ed.gov/technology/draft-netp-2010/individualized-personalized-differentiated-instruction>.

Jovaiša L. Enciklopedinis edukologijos žodynas. 2007.

Lamanauskas V. Švietimo sėkmės ir nesėkmės: tarp atsitiktinumų ir tendencijų. Lietuvos aidas, Nr. 115, 117, 2008.

Mokymosi krypties pasirinkimo galimybių didinimas 14–19 metų mokiniams. Vilnius: Švietimo plėtotos centras, 2007.

PISA 2009 Results: What Makes a School Successful? Resources, Policies and Practices – Volume IV. OECD 2010.

Profilinio mokymosi problemos. Tyrimo ataskaita. Kaunas, 2005.

Recommended annual taught time in full-time compulsory education in Europe, 2012/13. Eurydice.

Šiaučiukėnienė L., Vėteris V. Mokymo individualizavimo ir diferencijavimo teorinės išvalgos. <http://ksmc.lt/77-mokymo-individualizavimo-ir-diferencijavimo-teorines-izvalgos>.

Tarptautinis penkiolikmečių tyrimas. Programme for International Student Assessment OECD PISA 2012. Ataskaita. Vilnius, 2013.

Tautinės mokyklos koncepcija, 1988.

Tomlinson C. Fulfilling the Promise of Differentiation. <http://www.caroltomlinson.com/>.

Ugdymo individualizavimo samprata. <http://www.ugdome.lt/kompetencijos5-8/pagrindinis/pagrindiniai-kompetenciju-ugdymo-aspektai-ir-kompetencijas-orientuoto-ugdymogaires/individualizavimas/>.

ŠVIETIMO PROBLEMOS ANALIZĖ – Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija, skirta politikams, savivaldybių švietimo padalinių specialistams ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas švietimo problemas. Serijoje „Švietimo problemos analizė“ pateikiama glausta, konkreti ir aktuali švietimo sistemos funkcionavimo problemų analizė. Leidiniai skelbiami internete adresu <http://www.smm.lt/web/lt/teisine-informacija/tyrimai-analizes/leidiniai-svietimo-problemos-analize> ir portale Emokykla.

Pasiūlymus, pastabas ar komentarus prašome siūsti Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų biuro vedėjui Ričardui Ališauskui (el. p. ricardas.alisauskas@smm.lt).

Autorius, norinčius publikuoti savo parengtas analizes serijoje „Švietimo problemos analizė“, prašome kreiptis į Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų biuro vyriausiąją specialistę Jūratę Vosylytę-Abromaitienę (el. p. jurate.vosylyte-abromaitiene@smm.lt, tel. (8 5) 219 1121).

Analizę parengė Jolanta Jevsejevienė ir Laima Paurienė, Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros Politikos analizės skyriaus metodininkės.

Konsultavo dr. Loreta Žadeikaitė, ŠMM Pagrindinio ir vidurinio ugdymo skyriaus vedėja, Audronė Šuminienė, ŠMM Pagrindinio ir vidurinio ugdymo skyriaus vedėjos pavaduotoja, Dalia Švelnienė ir Loreta Graželienė, ŠMM Pagrindinio ir vidurinio ugdymo skyriaus vyriausiosios specialistės.

NUO UGDYMO PROFILIAVIMO IKI ŠIUOLAIKINIO INDIVIDUALIZAVIMO

Redaktorė *Mimoza Kligienė*

Maketavo *Valdas Daraškevičius*

2013-12-18. Tir. 1 800 egz.

Išleido Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos
Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, LT-01112 Vilnius
Spausdino UAB „Lodvila“, Sėlių g. 3A, LT-08125 Vilnius

ISSN 1822-4156